

УДК 141.3

СТЕПАНОВ В'ЯЧЕСЛАВ,*кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету, м. Слов'янськ***ЛУЧИНСЬКА ІРИНА,***Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ*

ПРОБЛЕМА СУБ'ЄКТА У ВИМІРІ ФІЛОСОФСЬКОГО МІСТИЦИЗМУ

У статті досліджується можливість раціональної реконструкції концептуальної форми суб'єкта з дискурсивної площини містичного філософування. Визначено підходи до сучасного розуміння філософського містицизму. Доведено онтологічний статус містичного виміру буття свідомості людини.

Ключові слова: суб'єкт; філософування; містицизм; свідомість; феноменологія; онтологія.

Постановка проблеми. Епоха Постмодерну поставила під сумнів легітимність будь-якого насилля у сфері культурного виробництва. Постмодерністська дестабілізація сукупності домінуючих "центризмів" - логоцентризму, фалоцентризму, фоноцентризму тощо - дозволила включити до площини наукового аналізу феномени, традиційно позбавлені наукового статусу й апріорно позбавлені наукоємного змісту. Постмодерн пропонує інклюзивну модель наукової думки, побудова якої вимагає чіткого відстеження мутацій як самої площини наукової думки, так і феномена, який потрапляє в "об'єктив" наукового погляду. Ситуація ускладнюється тим, що "гуманітарні сутності" - символічні форми - не є інертними, вони реагують на впливи наукової діяльності, оскільки остання також є символічною формою. Постмодерна свідомість - це шизоїдна свідомість, розколота стихія свідомості-субстанції, схопленої в різних агрегатних станах певними формами, які корелюють з надіндивідуальним виміром культурного виробництва. У такому контексті будь-яка гуманітаристська розвідка потребує ідентифікації дискурсивних форм, які визначають мовлення й мислення дослідника, завжди схопленого на межі шизоїдного розколу. Тінь цього розколу переслідує концепти класичного філософування: свідомість, суб'єкта, волю, суще, раціональність тощо. Використання тезаурусу класичної філософії постає вкрай проблематичним.

Можливостей подолання цієї проблеми декілька. Прихильники логічного позитивізму та аналітичної філософії просто ігнорують спроби дискредитації раціональності класичної науки й схильні до радикалізації емпіризму. Постмодерністи будують власні проекти на ґрунті радикального історизму. Помітно прогресує раціоналістична позиція спекулятивного реалізму, яка виглядає певною альтернативою до дихотомії "сцієнтизм versus постмодернізм". У площині перетинів дискурсивних стратегій сучасного філософування ми спробуємо віднайти найбільш адекватні форми новітньої концептуалізації константної культурної форми - містицизму.

Аналіз попередніх наукових досліджень. Характерною ознакою містичної свідомості є здатність асимілюватися з різноманітними типами релігійної або

філософської свідомості. Завдання "порозумітися з містиком" поставало актуальним не тільки для релігійних філософів або теологів, як-от: В. Соловйова, М. Лоського, С. Франка, але також і для Б. Рассела, А. Берґсона або З. Фрейда. Увага до вивчення різноманітних аспектів містицизму з боку сучасних дослідників засвідчує певну потребу в тому, щоб здійснити новітній синтез раціонального та ірраціонального в бутті людини, вивільнити пригнічені нігілістичним логоцентризмом попередньої епохи сенси гармонійного існування людини у світі. Поряд з історико-філософськими та релігієзнавчими підходами зароджуються інноваційні візії містицизму в межах феноменології досвіду та герменевтики повсякденної комунікації.

Фундаментальні історико-філософські дослідження містицизму здійснені в працях Ю. Шабанової, Л. Мозгового, І. Насирова, В. Бичка. Новітні дослідницькі стратегії вивчення містицизму запропоновані в працях Є. Балагушкіна, О. Романової, Е. Перовича, Д. Ротберґа.

Некласична та постнекласична фази перенормування класичної філософської раціональності дестабілізували семіотичну будову мови філософування. Категорія суб'єкта постала дійсним знаменником логоцентризму з усіма репресивно-тоталізаційними засобами та ефектами класичного раціоналізму. Подолання суб'єкта постало ключовою темою філософування минулого століття. Нищівна критика картезіанського Еґо з боку новітніх течій прагматизму й структуралізму, емпіризму й історизму змусила орієнтовані до еґологізму філософські напрямки задовольнятися або "слабкими" версіями трансцендентального Еґо (феноменологія), або абсурдними фігурами екстатичного волюнтаризму (екзистенціалізм), або функціонально-енергетичними комплексами конструктивного структуралізму (психоаналіз, деконструкція).

Новітні погляди на стан проблеми суб'єкта належать таким визнаним філософам, як М. Фуко, З. Фрейд, М. Гайдеґґер, С. Жижек, А. Бадью, Ж. Дерріда. Урок цих мислителів полягає в тому, що будь-яке наближення до категорії суб'єкта має бути відрефлексованим одразу в декількох реґистрах філософського дискурсу, оскільки суб'єкт - це "діра в дискурсі", яка або породжує інший

дискурс, або замикає семантику тематичного дискурсу на дискурсі архаїчному, неявно присутньому в ланцюгах референції та рівнях предикацій.

Досить плідно проблема новітнього філософського переосмислення категорії суб'єкта розробляється співробітниками кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету В. Скиртач, Л. Мозговим, А. Карпенком, у чиїх працях визначено спрямування цього дослідження на поєднання історико-філософського підходу до проблеми суб'єкта з підходами інших галузей філософського знання.

Виокремлення недостатньо вивчених аспектів проблеми. Історія філософської рефлексії феноменів містики засвідчує доміанти емпіричного та апофатичного розуміння сутності містицизму як досвіду, отриманого шляхом певної негації. Трансцендентальний та афірмативний аспекти буття містики досі залишаються мало дослідженими й розробленими. Саме на ці аспекти й має орієнтуватися філософська концептуалізація суб'єкта містичного досвіду.

Формулювання мети та завдань статті. Мета дослідження полягає в тому, щоб виявити можливості новітньої філософської концептуалізації суб'єкта містичного досвіду. Досягнення цієї мети передбачає виконання таких завдань:

- окреслити історичний контур філософського осмислення містицизму;
- визначити релевантний інструментарій філософської концептуалізації феноменів містики;
- здійснити новітню філософську транскрипцію категорії суб'єкта в горизонті містичної свідомості.

Виклад основного матеріалу. Відродження релігійних форм у соціокультурному бутті українського суспільства є очевидним фактом, який ставить перед академічною спільнотою складне завдання, що полягає в ідентифікації змісту сучасної релігійності та прогнозуванні можливих наслідків повернення релігії як конститутивної умови життя суспільства. Розбудова децентралізованого, позбавленого викривлень і поляризації поля постсекулярного виробництва світоглядних форм, у якому б різні за природою можливості становлення свідомості суб'єкта не протиставлялися одна іншій, а позиціонувалися на принципах відкритості та компліментарності, є справою, у якій наука має довести власну ефективність та прогресивність, зробивши крок назустріч ненауковим формам раціональності. Зафіксовані в діяхронічному плані історичного поступу нашої цивілізації етапи генеалогії наукового знання від філософії, яка, у свою чергу, була народжена міфологічно-релігійним світоглядом, треба вивільнити з усталеної метафізики історії, зрозумівши їх синхронічну причетність до викликів сьогодення. Оскільки наука не тільки народилася колись у минулому, вона має завжди народжуватися й перенароджуватися із глибин субстанції мислення людини. Зв'язки між релігією, наукою, мистецтвом, релігією та міфологією треба зрозуміти в їх динаміці.

Поляризований світогляд просто суперечить онтології людини, скінченної істоти, приреченої на недовіршену свідомість, яка поєднує в собі елементи всіх світоглядних форм одразу. Будь-які проекти досягнення чистого знання, експлікації абсолютної віри, розбудови ідеального суспільства треба розуміти як принципово метафізичні та абстрактні ідеї, які з необхідністю діалектично суперечать конкретності існування людини, і будь-які спроби втілити ці абстракції у форми конкрет-

ного обертаються катастрофами. Імперативи постсекулярного світогляду вимагають актуалізації традиційно "слабких" елементів світоглядних систем, пригнічених траєкторіями різноманітних централізмів, які визначали історичне існування цих систем. Наприклад, запропонована Постмодерном стратегія деконструкції конститує слабке знання - знання, орієнтоване на пасивний спротив, а не на насилля заради істини. Деконструкція є конгеніальною до логіки негативної теології, яка генетично пов'язана з давньою традицією апофатичного містицизму, оскільки містика постає "слабкою" формою релігійності, оберненою до власного внутрішнього виміру душі, яка прагне віднайти засновок власного буття в самій собі, а не в зовнішніх речах, які оточують її. Але не можна містику обмежити тільки сферою релігійності. Містика постає надзвичайно гнучкою парадигмою концептуальних форм, які легко асимілюються з різноманітними контекстами. Вона також є тінювим двійником логіки, таємниця завжди йде поруч із істиною: "Невід'ємною частиною цілісного мислення є містичний елемент, присутній як ірраціонально-інтуїтивний принцип пізнання сущого не тільки в релігійно-філософських системах, але і як імпліцитне нерациональне передчуття трансцендентного об'єкта умовляного теоретизування" [1, с. 4].

Позитивний погляд на містику - ознака становлення цілісного світосприйняття. Недарма сліди містицизму наявні у творчості великих діалектиків модерної епохи - Спінози і Гегеля. Певний містицизм іманентно притаманний й аристотелівському "подиву", із якого походить філософування. Подив неможливий без елементу втаємниченості. Позитивний погляд на містику дозволяє розглядати її функцію орієнтування інтенціональності людської свідомості, адже саме таємниця не тільки лякає, але також спонукає людину до пошуку відповіді, розгадки містерії власного існування. Таємне постає необхідним смисловим горизонтом існування людини, її Dasein. Пізній Гайдеггер пропонував серйозно поставитися до цієї "слабкої" можливості здійснення людини, оскільки саме феномени слабкості й пасивності говорять про буття більше, ніж феномени активності та дієвості. Гайдеггер інспірував пошуки альтернативних засад мислення за межами сциєнтистських моделей, зокрема у вимірах релігійності та міфології. Як справедливо зазначає В. Скиртач, "онтологічні версії Dasein-аналізу, метою яких є поєднання розділення суб'єкта й об'єкта, науковими методами можуть уважатися умовно. Тим не менше, вони можуть слугувати евристичними моделями для розробки нетрадиційних методів дослідження" [2, с. 119]. Лише перенормування вихідних умов наукового розуміння інших типів мислення відкриє шлях до новітніх результатів, виявлення ще невідомих аспектів пізнавальних здібностей людини.

Онтологія містицизму пов'язана з двома тезами: тезою причетності й тезою синтезу. Характерним для містики є апофатичний, негативний спосіб артикуляції цих тез. Причетність існування людини до тотальності буття й цілісність самого людського існування передбачають певний спосіб ставлення людини до світу, який, по суті, є запереченням, аскетичною відмовою визнавати цінність зовнішнього світу на користь внутрішньої глибини. Уявлення про глибинну єдність буття постало архетипічним гештальтом сприйняття містицизму як універсального горизонту змісту, негативної універсалії людської свідомості. Саме тут містицизм споріднений із метафізикою, яка також наполягає на існуванні пев-

них універсалій не тільки у сфері знання, які залишаються засновком наукової раціональності, але й у всій цілісності людського існування. Філософська рефлексія містицизму вбачає в ньому релігійно або міфологічно забарвлену "метафізику цілісності сутності та існування людини, відкритого до горизонту чистої свідомості" [3, с. 165].

Саме за такою логікою переходу від абстрактного заперечення в термінах вульгарного раціоналізму до позитивного залучення до горизонту філософського мислення в термінах спекулятивної діалектики, феноменології, когнітивістики розгорталася історія ставлення модерної філософії до містики. Містицизм постає особливо привабливим у контексті затребуваності новітньої онтології, яка має перенормувати класичні визначення суб'єкта: "... онтологічне мислення не так заперечує або елімінує проблематику суб'єктивності, як прагне викрити глибинні горизонти детермінації існування людини, а це з необхідністю передбачає критику конкретних концептуальних моделей суб'єктивності людини, метафізичної репрезентації суб'єкта" [4, с. 113].

Треба визнати, що містика ніколи не розумілася як певна локальна формація в межах історично конкретної системи світогляду: християнства, ісламу, ідеалістичної діалектики тощо. За містицизмом завжди визнавали "певну універсалістську потенцію, особливо в онтологічних та гносеологічних горизонтах смислопокладання" [5, с. 137]. На нашу думку, прикметною є етична неспроможність містики, її індивідуалістично-інтровертний вектор. Оскільки всі ці компоненти є характерними й для сучасної філософії.

На початку нового тисячоліття філософія має виконати надскладне завдання - перенормувати універсалії людського буття, конституувати новітні форми суб'єктивності, трансформувати уявлення про природу світу людини. Буття соціальних інститутів, культури, мови, виробництва набуває новітніх форм, а теоретична рефлексія не встигає опрацювати ці зміни й формувати відповідні дискурси, які б детермінували відповідність форм колективної свідомості конкретному моменту історичного поступу. Звичайно, існують авангардні течії мистецтва, науки, філософії, релігії, які встигають виробляти відповідну до викликів цивілізації форму. Але перехід до рівня масової свідомості, долучення до системи освіти й виховання майже закритий для авангарду. Філософське опрацювання певних форм, які належать до інших символічних систем, постає завданням на шляху розвитку самої філософії.

Містицизм уже довів власну культурну затребуваність

Степанов Вячеслав,

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаского державного педагогічного університету, г. Славянск

Лучинская Ирина,

Донбасский государственный педагогический университет, г. Славянск

ПРОБЛЕМА СУБЪЕКТА В ИЗМЕРЕНИИ ФИЛОСОФСКОГО МИСТИЦИЗМА

В статье исследуется возможность рациональной реконструкции концептуальной формы субъекта из дискурсивной плоскости мистического философствования. Обозначены основные подходы современного понимания философского мистицизма. Обоснован онтологический статус мистического измерения бытия сознания человека.

Ключевые слова: субъект; философствование; мистицизм; сознание; феноменология; онтология.

у другій половині минулого століття, коли західний світ відкрив для себе східні практики індивідуального становлення. Позірні захоплення масової культури супроводжувалися зростанням академічної уваги до східного містицизму. Але до сьогодні залишається відкритим фундаментальне філософське осмислення розгорнутої стратегії культурних студій, які, насправді, не можуть конституувати справжній міжкультурний діалог, подолавши розломи базисної кон'юнктури світового порядку. Сучасна гуманітаристика знову опинилася в глухому куті вульгарного позитивізму.

Висновки

Аналіз можливості новітньої концептуалізації філософського містицизму засобами перенормування категорії суб'єкта дозволив експлікувати фундаментальні гомології між містикою як елементом систем релігійного світогляду та новітніми стратегіями філософування. Завдання постсекулярного конститування людської суб'єктивності постає конгруентним до стихії постгайдеґеріанського філософського дискурсу, орієнтованого на радикальне подолання метафізичних, сцієнтистських, нігілістичних імплікацій культурної детермінації суб'єктивації людини в умовах сучасної цивілізації. Горизонтом запропонованого подолання постають традиційні інститути смислу людського існування: мова, релігія, здоров'я. Установлено, що спекулятивний містицизм має значний етичний потенціал, який має бути реалізований у культурному процесі, орієнтованому на ідеали миру та гармонії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шабанова Ю. О. Трансперсональна метафізика Майстра Екхарта: В контексті розвитку європейської філософії / Ю. О. Шабанова. - Дніпропетровськ : Національний гірничий університет, 2005. - 237 с.
2. Скиртач В. Феноменологічні стратегії дослідження психічно хворого суб'єкта / В. Скиртач // Схід. - 2014. - № 5 (131). - С. 116-120.
3. The problem of pure consciousness: mysticism and philosophy / [edited by Robert K. C. Forman]. - New York : Oxford University Press, 1990. - 318 p.
4. Карпенко А. Категорія суб'єкта у філософії Мартіна Гайдеґера: постановка проблеми / А. Карпенко // Наукові записки. Серія "Філософія". - Острого: Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2013. - Вип. 14. - С. 111-114.
5. Marshall P. Mystical encounters with the natural world: experiences and explanations / Paul Marshall. - Oxford : Oxford University Press, 2005. - 337 p.

Stepanov Viacheslav,

PhD in Philosophy, Associate Professor of the Department of philosophy, social-political and law sciences of State pedagogical institution of higher education "Donbas state pedagogical university", Sloviansk

Luchynska Iryna,

student of State pedagogical institution of higher education "Donbas state pedagogical university", Sloviansk

THE PROBLEM OF SUBJECT WITHIN THE DIMENSION OF PHILOSOPHICAL MYSTICISM

The article explores the possibility of reconstruction of the concept of subject out of the discourse of mystical experience. The novel forms of philosophical theories are proved to be homogeneous to the mystical elements of the general structure of religious systems. Postmodernist trends of contemporary philosophy promoting weak phenomena of human world provide the epistemological background for new vision of religious mysticism, which was always dominated by collective forms of religiosity and disqualified as too individualistic and esoteric. Apophatic morphology of speculative mysticism resembles the conceptual apparatus of deconstruction or negative dialectics. Therefore it can be effectively reinterpreted as philosophical locus of religion, which is congenial to absorb the novel philosophical forms and translate them into religious discourse. The mystical experience cannot be subjective, because "subjective" implies either privateness or disorder. We cannot say that mystical experiences are either ordered or disordered, because they have no parts to be compared and contrasted with one another or with the order of the natural world - only sequences of experiences can be ordered or disordered. But mystical experiences must be something, so if they are neither objective nor subjective, we have to create a new category - transsubjective - for them.

Mystical intuitions about subjectivity without Ego are considered as preceding attempts of phenomenology, fundamental ontology and deconstruction to conceptualize the dynamics of becoming of subjectivity out of certain primordial form of subjectivity. The necessity of new synthesis of philosophical and religious conceptions of subjectivity appears from the harsh controversies of contemporary world, which is losing the common order of meaning, very likely to face the demise of some common system of laws and rights. To reconstruct a mystical subjectivity by the means of today's philosophy is to hope for reconciliation of scientific ratio with religious fidelity in terms more appropriate to the reality we are living in.

Key words: *subject; philosophy; mysticism; consciousness; phenomenology; ontology.*

REFERENCES

1. Shabanova Yu. (2005), Transpersonal metaphysics of Meister Eckhart: In the contest of development of European philosophy, National mining university, Dnipropetrovsk, 237 p. (rus).
2. Skyrtyach V., (2014), Phenomenological research strategies of mentally ill subject, *Skhid*, 5(131), pp. 116-120 (ukr).
3. Forman K. C. (ed), (1990), The problem of pure consciousness: mysticism and philosophy, Oxford University Press, New York, 318 p. (engl).
4. Karpenko A., (2013), The category of subject in Martin Heidegger's philosophy: exposition of the problem, *Ostroh Academy scientific writings: Philosophy*, 14, pp. 111-114 (ukr).
5. Marshall P., (2005), Mystical encounters with the natural world: experiences and explanations, Oxford University Press, Oxford, 337 p. (engl).

© Степанов Вячеслав, Лучинська Ірина
Надійшла до редакції 23.12.2014